

פרשת שמות: ג' קדושות בירידה לגלות

א. הקדמה

"וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרָיִם אֶת יַעֲקֹב אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ" - דברי הפסוק צריכים ביאור בכמה עניינים:

ראשית, מה תוכן השינוי בין השם ישראל, המופיע בתחילת הפסוק, 'שמות בְּנֵי יִשְׂרָאֵל', לבין השם יעקב המופיע בסופו, 'אֶת יַעֲקֹב'?

שנית, מתחילה נאמר 'הַבָּאִים' בלשון הווה, ואח"כ נאמר 'בָּאוּ' בלשון עבר.

ב. יעקב וישראל בגלות

הביאור הוא לאור ההבדל הידוע בין שם 'יעקב' המורה על הדרגה הפחותה בעם, לבין שם 'ישראל' המורה על אנשי המעלה המושלים ביצרם - "לֹא יַעֲקֹב יֹאמֶר עוֹד שְׁמִי כִּי אִם יִשְׂרָאֵל כִּי שְׁרִיתָ עִם אֱלֹהִים וְעַם אֲנָשִׁים וְתוֹכְלִי".¹ גם מבני ישראל שירדו למצריים היו אנשים משתי דרגות אלו, אנשים כאלו המושלים ביצרם ואנשים כאלו הזקוקים לסיוע חיצוני.

לפיכך פותח הפסוק באנשי המעלה, "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרָיִם" - מציין הכתוב בתחילת דבריו את אנשי המעלה, 'ישראל', ומציין את בואם למצריים בלשון הווה, 'הבאים', להורות שכל ימי היותם במצריים היה ניכר כאילו באו עתה אליה, לא שינו את לבושם, לשונם ושמותם,² מובדלים היו מהמצרים ולא הושפעו ממעשיהם הרעים, אלא שלטו ביצרם.

לעומת זאת, ממשיך הפסוק ומציין סוג נוסף של אנשים שבאו למצריים - 'אֶת יַעֲקֹב אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ'. היו מבני ישראל שנטמעו במצריים, אותם הפסוק מציין בשם 'יעקב' המורה על הדרגה הפחותה בעם. אנשים אלו 'באו' למצריים, בלשון עבר, הם שקועים במצריים וניכר עליהם ששיבתם במצריים עושה עליהם רושם, הגם שבאו אליה לא מכבר.

באופן זה יתבאר דברי **המדרש** (שמות רבה, פרשה א):

הַבָּאִים מִצְרָיִם - וכי היום באים, והלא ימים רבים היו להם שבאו למצרים?

אלא, כל זמן שיוסף היה קיים לא היה להם משוי של מצריים, מת יוסף נתנו עליהם משוי.

לפיכך כתיב הבאים כאילו אותו יום נכנסו למצריים.

כל עוד יוסף היה קיים "הוא הַשְּׁלִיט עַל הָאָרֶץ הוא הַמְשִׁיבִיר לְכָל עִם הָאָרֶץ",³ הוא היה שולט על טומאת מצריים, מזכך ומעלה אותה מפחיתותה, דבר שסייע לבני ישראל להיבדל מהמצרים.⁴

לפיכך כתיב הבאים, כאילו אותו יום נכנסו למצריים, שלא השפיעה עליהם טומאת מצריים.

¹ **בראשית** (לב, כט).

² **מדרש** (שמות רבה, פרשה א).

³ **בראשית** (מב, ו).

⁴ ראה **חזקוני** (שמות, עמ' ב ד"ה ויוסף) המבאר את האמור בתחילת ספר שמות: "את יעקב איש וביתו באו... ויוסף היה במצריים". אשר הכוונה היא, שהאחים למדו תורה בביתם במצריים, שהרי יהודה נשלח לשם כך לפתוח בתי מדרשות במצריים, דבר הנרמז בפסוק 'איש וביתו באו', הביאו עימם את ביתם. אך יוסף היה במצריים, בתוככי עולם החומר בכדי לתקנו ולהכשירו.

ג. יעקב בגלות כתנאי לגאולה

אנשים אלו, בחינת 'יעקב', הדרגה הפחותה בעם, זקוקים לסיוע חיצוני כדי לא להיטמע ולהיטמא בטומאות מצריים, דבר שיש לו משמעות נוספת בדברי הפסוק: "אֶת יַעֲקֹב אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ". כדי שיוכלו להתמודד עם המצרים במצריים, היו זקוקים בני ישראל להביא עימם את יעקב לגלות מצריים, כהמשך דברי **המדרש** (שם):

אֶת יַעֲקֹב - כל אלה מכוחו של יעקב שסיגל מצוות ומעשים טובים, וזכה להעמיד י"ב שבטים, אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ.

המצוות והמעשים הטובים שסיגל יעקב וחינך את בניו היוו את נקודת האור בחשכת הגלות, רק באופן כזה שלוקחים איתם בני ישראל את יעקב לגלות בטוחים המה שיוכלו להיגאל, כפי שהבטיח הקב"ה ליעקב: "אֲנֹכִי אֶרְדֶּה עִמָּךְ מִצְרָיִם וְאֲנֹכִי אֶעֱלֶךָ גַּם עֲלֵה".⁵

בזה יתבאר דברי הפסוק: "וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל יוֹסֵף, הִנֵּה אֲנֹכִי מֹת וְהָיָה אֱלֹהִים עִמָּכֶם וְהָשִׁיב אֶתְכֶם אֶל אֶרֶץ אֲבֹתֵיכֶם"⁶ - הקשר בין מותו של יעקב לגאולת ישראל ממצריים מתפרש יפה לאור האמור, על-ידי מיתתו של יעקב והציווי שציווה להיקבר בארץ ישראל יזכו בניו להיגאל, כי בכוח גאולת יעקב מהגלות טמונה גאולת ישראל ממנה.

ואלו דבריו של **הגרי"מ חרל"פ** (מי מרום ח"ט, מאמר ב):

בחינת יעקב אבינו שלא מת אינה דווקא בו אלא קיימת היא גם בזרע יעקב הגוי כולו, שהרי מה הוא בחיים אף זרעו בחיים... את יעקב איש וביתו באו, שכולם באו בבחינת יעקב, יוסף, שהוא כוח הגאולה.

ד. ג' קדושות

רמז יפה לרעיון זה טמון בפסוק הנ"ל הפותח את הפרשה:

בעל הטורים (שמות א, א) כתב שסופי התיבות בפסוק "בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הִבָּאִים מִצְרָיִם" - מילה.

וסופי התיבות בהמשך הפסוק "אֶת יַעֲקֹב אִישׁ" - שבת.

וביאר, שדבר זה בא לרמז על שמירת ישראל את השבת ואת המילה, מצוות שבגינן נגאלו ישראל.

לאור דברינו ניתן לבאר באופן קצת שונה:

היבדלותם של ישראל מעם הגויים היא בשלושה עניינים; עולם, שנה ונפש:

עולם (מקום) - בתי כנסיות ובתי מדרשות, בתים בהם מגדלים תורה ותפילה⁷ מבדילים את ישראל מאומות העולם בקדושת המקום.

שנה (זמן) - יום השבת מבדיל בין ישראל לעמים, "בְּיָמֶיךָ וּבְיָמֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הָיָה לְעָלְמָא".⁸

שייך הוא מימד זמן זה רק לישראל,⁹ דבר המובע בכך ש'גוי ששבת חייב מיתה'.¹⁰

⁵ ראה כע"ז בדברי **המגיד מדובנא** (אהל יעקב, שמות ד"ה ואלה שמות).

⁶ **בראשית** (מח, כא).

⁷ **בבלי מגילה** (כז ע"א).

⁸ **שמות** (לא, יז).

⁹ ראה: **משך חכמה** (בראשית לב, ו), שבתוך דבריו על ההנגדה בין יעקב לעשיו, בין ישראל לעמים כתב: "גם להקדיש הזמן - הנברא היותר דק במציאות - אין בכוח שום נברא, רק אצל ישראל, שבכוחם להקדיש מועד ויובל".

¹⁰ **סנהדרין** (נח ע"ב).

נפש (גוף) - ההיבדלות בקדושת הגוף בין ישראל לעמים באה לידי ביטוי במצוות המילה המהווה אות ברית קודש בין ישראל להקב"ה, "וּנְמַלְתֶּם אֶת בְּשָׁרְ עַרְלַתְכֶם וְהָיָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם".¹¹

והנה, כאשר באו ישראל לארץ מצריים הוצרכו להתחזק ביותר בג' עניינים אלו המורים על ההבדלה הברורה בינם לבין הגויים.

עולם (מקום) - טרם בואם של בני ישראל לארץ מצריים שולח יעקב את יהודה כדי "לתקן לו בית תלמוד שמשם תצא הוראה",¹² דבר שיבדיל את ישראל מהמצרים. טיבה של הבדלה זו מלמדת על הבדלת המקום, הגם שהמיקום הוא ארץ מצריים, מ"מ יש בו במושב בני ישראל בארץ גושן את קדושת ארץ ישראל.¹³

הדבר יתבאר לאור דברי **הבבלי ברכות** (ח ע"א):

אמרו ליה לרבי יוחנן, איכא סבי בבבל. תמה ואמר למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה כתיב, אבל בחוצה לארץ לא.

כיון דאמרי ליה, מקדמי ומחשכי לבי כנישתא, אמר - היינו דאהני להו, כדאמר רבי יהושע בן לוי לבניה, קדימו וחשיכו ועיילו לבי כנישתא, כי היכי דתורכו חי.

התשובה תמוהה, שהרי עדיין תמיהת רבי יוחנן עומדת בעינה, מכיוון שמדובר על בבל ולא 'על האדמה' שבארץ ישראל, א"כ כיצד האריכו ימים הזקנים שבבבל? אולם הביאור הוא עפ"י דברי **הבבלי מגילה** (כט ע"א): "רבי אלעזר הקפר אומר, עתידין בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל שיקבעו בארץ ישראל".

ואין דבר זה מן התמיהה, שהרי אמר רבי שמעון בן יוחאי (שם):

בוא וראה כמה חביבין ישראל לפני הקב"ה - שבכל מקום שגלו שכינה עמהן...

גלו לבבל - שכינה עמהן, שנאמר למענכם שלחתי בבבל.

ושואלת הגמרא, היכן מצויה השכינה בבבל: "בבבל היכא? אמר אביי, בבי כנישתא דהוצל, ובבי כנישתא דשף ויתיב בנהרדעא". **רש"י** (שם ד"ה דשף) ביאר את ייחודיותם של בתי כנסיות אלו בכך שנבנו מאבנים ועפר של ארץ ישראל שהביאו עימם יכניה וסיעתו לבבל,¹⁴ דבר המלמד על קדושת המקום הנמשכת מארץ ישראל.

לאור זאת יתכן להבין את אריכות ימיהם של הזקנים בבבל, הגם שנאמרה אריכות ימים דווקא 'על האדמה' בארץ ישראל, שהרי "בי כנישתא דבבבל הוי ליה כאילו הם על האדמה, שהרי יקבע לעתיד שם בארץ ישראל".¹⁵

לאחר שהתקדשו בני ישראל ע"י קדושת המקום בבתי המדרש שהקים יהודה טרם בואם, נשאר להם להתקדש בקדושת הזמן והגוף, דבר הנרמז בסופי התיבות בפסוק הפותח את הפרשה, כדברי בעל הטורים, מצוות מילה המורה על קדושת הגוף ומצוות שבת המורה על קדושת הזמן.

¹¹ **בראשית** (יז, יא). עוד על קדושת הגוף של ישראל, ראה: **מי מרום** (ח"ב עמ' קלח). וביחס לקדושת הגוף המתבטאת ביום הפורים, ראה: **מהר"ל** (אור חדש, עמ' מט); **הראי"ה קוק** (עולת ראייה ח"א עמ' תמ); **פחד יצחק** (פורים, קונטרס רשימות, אות ב).

¹² **רש"י** (בראשית מו, כח).

¹³ על שייכותה של ארץ גושן לישראל עוד מימי שרה, ראה: **פרקי דרבי אליעזר** (פרק כו); **דעת זקנים מבעלי התוספות** (בראשית מו, כט). ובביאור הדבר, כתב **הרב משה סופר** (דרשות חתם סופר, ח"א פה עמודה ב ד"ה ויחי יעקב) שחבל ארץ זה התקדש בקדושת ארץ ישראל.

¹⁴ השווה גם לדברי **רש"י** (ראש השנה כד ע"ב ד"ה דשף); **הערוך** (ערך שף): "שף - כלשון... שף מדוכתיה, עניינו שהאבנים נעתקו ממקום זה, ויתיב - וישבו במנוחה במקום אחר". ראה: **מלא העומר** (צינץ, קהלת ג, ה) שביאר: "עת להשליך אבנים ועת כנוס אבנים - עת להשליך אבנים בחורבן תשתפכנה אבני קודש בראש כל חוצות, ועת כנוס אבנים בגלות יכניה כי רצו עבדיך את אבניה". השווה לדברי **המדרש** (שמות רבה פרשת כי תשא פרשה מו): "עת להשליך אבנים תשתפכנה אבני קודש, ועת כנוס אבנים בונה ירושלים ה', כי אבני נזר מתנוססות על אדמתו".

¹⁵ **מהרש"א** (ברכות ח ע"א).

ניתן להוסיף, שהשוני הכרונולוגי בין הקדושות הללו מבוטא בפסוק:
 את קדושת המקום הביא עימו יהודה טרם בואם של ישראל למצריים, עליה נאמר בפסוק בלשון
 עבר 'בָּאוּ'. לכן מתנסח הפסוק במילים 'וַיָּבִיאוּ בָּאוּ', הביא עימו את ביתו, מקומו.¹⁶ אך ב' הקדושות
 הנוספות, קדושת הגוף והזמן, הביאו עימם בני ישראל עתה בבואם למצריים, עליהן התנסח הפסוק
 בלשון הווה 'הַבָּאִים'.
 בזכות התקדשות זו בג' קדושות אלו, המקום הזמן והאדם, תיתכן הגאולה.

¹⁶ הרב משה סופר (תורת משה, שמות ד"ה ואלה שמות).